

Et skråblikk på de 30 første årene til de Spesialpedagogiske sentrene ved Universitetet i Stavanger; SAF (Senter for atferdsforskning) og SLF (Senter for leseforskning).

Tale holdt i forbindelse med 30 årsmarkeringen i oktober 2019.

Egil Gabrielsen, dr.philos og tidligere dosent ved SLF

Jeg er blitt invitert til å gi det jeg har valgt å kalle et lite skråblikk på 30-årshistorien til det som fra starten av het SAF og SLF. I dag er navnene som kjent endret til henholdsvis Nasjonalt senter for læringsmiljø og atferdsforskning (Læringsmiljøsentret) og Nasjonalt senter for leseopplæring og leseforskning (Lesesentret), men i fortsettelsen bruker jeg de opprinnelige forkortelsene SAF og SLF.

En detaljert 30-års historie innenfor den tildelte tidsrammen, er selvsagt umulig å få til, så jeg har valgt først å fokusere mest på de første, litt usikre årene av sentrenes liv. Dette valget kan for eksempel begrunnes med at når SAF og SLF nå runder 30 år, så betyr jo det flere av dere i salen fortsatt gikk i barnehage eller i grunnskolen da sentrene ble etablert i 1989. Og det var slett ikke gitt at sentrene skulle komme til å runde trettiårsdagen i den tilstand som vi i dag kan registrere. Mitt andre fokus vil være sentrenes rolle i etableringen av Norges 5. universitet i Stavanger

Det må også nevnes at jeg har fullført et yrkesliv først ved siden av sentrene (i Lærerutdanningen), og etter hvert innenfor ett av sentrene. Jeg var tilfeldigvis også medlem av det Regionale høgstulestyret for Rogaland i den perioden da sentrene ble etablert og senere etter årtusenskiftet i styret for Høgskolen i Stavanger da kampen for universitetsstatus var på det mest intense (i begge periodene som ansattrepresentant). Jeg regner med at dette er grunnen til at jeg har fått dette oppdraget.

Innledningsvis er det viktig å understreke at høyere utdanning (i hvert fall utenfor de fire etablerte Universitetene og de 6 vitenskapelige høgskolene) på 1980-tallet hadde et sterkt skolepreg. Lærerskolene ble riktignok til lærerhøgskoler ved lovendringen i 1973, men det tok tid å omstille seg.

Stavanger lærerhøgskole var blant de første som forsiktig begynte med mer enn undervisning. Litt utpå 1980-tallet ble FEI - avdelingen etablert, hvor F sto for Forskning, E for etterutdanning og I for informasjon. Mange ser på denne nyskapningen som spiren til de to sentrene som vi feirer i dag. Stavanger lærerhøgskole (SLH) hadde styrket sin utdanning i spesialpedagogikk; først med å etablere to linjer på det som den gang het 2. avdeling i spesialpedagogikk, og fra 1987 fikk SLH også godkjent et av de første hovedfagene som ble lagt til en pedagogisk høgskole. Både Torleiv Høien, som var FEI avdelingens første leder, og Erling Roland var sentrale fagpersoner i det spesialpedagogiske miljøet, og det var disse to som ble gründere for hvert sitt senter.

Torleiv Høien kom utvilsomt best i gang med Senter for leseforskning. Han hadde allerede tidlig på 1980-tallet avlagt sine to doktorgrader innenfor dysleksiforskning, og hadde gjennom disse arbeidene etablert samarbeid med internasjonale forskere på feltet, hvor ikke minst Ingvar Lundberg i Sverige ble en sentral fagperson for SLF i mange år. Mange i salen er vel kjent med Høien/Lundberg-boken som er kommet i flere utgaver og noen husker sikkert også konferansene på Bryne hotell på 1980-tallet som ble en viktig nasjonal arena for styrking av leseforskningen med fokus på tiltak for elever med lese- og skrivevansker. Høien etablerte også tidlig et samarbeid med sentrale Rogalandspolitikere (Arne Rettedal, Bent Høie og Kjell Arholm). Dette sikret SLF tilgang til økonomiske midler fra Rogaland fylkeskommune og fra Universitetsfondet for Rogaland.

Erling Roland startet nok mer i motbakke. Styremedlemmene i SAF-stiftelsen hans hadde for det første ikke de samme sentrale politiske posisjonene som Høyre-politikerne nevnt foran. I tillegg var etableringen av Stiftelsen Atferdsforskning krevende rent økonomisk. Roland fikk aller nådigst plass i første etasje i den gamle og litt nedslitte brakken som var kjøpt inn fra Norwegian Contractors, under den klare forutsetning av at han selv måtte ta ansvar for nødvendig ombygging og dekke utgifter til strøm, renhold og telefon. I SAFs første årsrapport omtales «*en betydelig gjeldsbyrde til Stavanger lærerhøgskole*». SAF-medarbeiderne måtte de første par årene derfor være svært aktive på kurs- og foredragsfronten for å holde hodet over vannet. Men innsatsen var stor og samholdet i kollegiet var sterkt og allerede etter et par år lysnet det, før det dukket opp en ny utfordring.

Stortinget hadde allerede i 1976 integrert Lov om spesialskoler (fra 1951) inn i Grunnskoleloven, men det var først på 1990-tallet at det ble skikkelig fart i planene om å legge ned de mange spesialskolene rundt om i landet. De to sentrene på Ullandhaug var interessante i departementets omorganiseringsplaner, og både Høien og Roland var i Oslo for å delta i drøftinger i den forbindelsen. Lesesenterets status som Nasjonalt kompetansesenter var det vel aldri tvil om, men SAF ble etter mye fram og tilbake **ikke** foreslått til en slik status i den endelige Stortingsmeldingen fra Departementet.

Det var Rogalandsrepresentanten fra Fremskrittspartiet, nå nylig avdøde Jan Simonsen, som «reddet» SAF. Han var i utgangspunktet imot å legge ned spesialskolene for elever med atferdsvansker, og klarte å få stortingsflertallet med seg på en løsning hvor den mer enn 100 år gamle spesialskolen for det som ved opprettelsen i 1887 ble omtalt som «*vanartede og fordervede gutter*», Lindøy, skulle integreres med SAF. Erling Roland kunne i første omgang glede seg der han satt på tilhørerbenken i Stortinget.

Kombinasjonen Lindøy/SAF viste seg, kanskje ikke overraskende, å være et ytterst skjørt prosjekt. Ganske snart ble de kulturelle og faglige forskjellene mellom en spesialskoletradisjon og en akademisk forskningsbasert enhet åpenbare. Når så ledelsen ved Stavanger lærerhøgskole kom med forslag om at SAF kunne flytte fysisk til *Lindøynå*, så gikk alarmen. Senterleder Roland må ha anvendt sine strategiske ferdigheter meget godt da han fikk et enstemmig styre i Lindøy/SAF-enheten til å anbefale departementet om å avvikle den nyetablerte samarbeidsmodellen. Og raskt ble også SAF gitt status som et nasjonalt

spesialpedagogisk kompetansesenter. De fikk også midler til nye, fine lokaler et par kilometer unna Universitetsområdet på Ullandhaug. Der ble de, som mange vet, værende i 12 år; fysisk langt unna de stridighetene som etter hvert dukket opp på Universitetsområdet. Lindøy ble lagt ned som statlig spesialskole og overført til det fylkeskommunale barnevernet. Det var ikke flaggheising på Lindøy den dagen dette ble bestemt.

Det andre temaet mitt er sentrenes rolle i universitetsbyggingen i Stavanger.

Stavanger-regionen gjorde allerede tidlig på 1960-tallet vedtak om at området vest for Ullandhaugtårnet skulle være stedet for regionens fremtidige universitet. Det var utvilsomt ganske framsynt i en by som på den tiden var preget av økonomiske nedgangstider. Det gikk da også mer enn 10 år før det første bygget, i dag *Hagbard Lines hus*, sto klart til å huse Stavanger lærerhøgskole (1972). Kort etter ble også det første bygget til Rogaland Distrikthøgskole tatt i bruk på det som allerede ble omtalt som Universitetsområdet.

Det var først i 1985, etter fusjonen av Rogaland Distrikthøgskole og Stavanger Ingeniørhøgskole som ble til Høgskolesenteret i Rogaland (HSR), at det ble litt mer fart i planene om å få universitetsstatus i Stavanger. Pådrivere var utvilsomt HSR som ikke minst gjennom sine studietilbud knyttet til oljerelatert virksomhet hadde sikret seg en sterk faglig og finansiell posisjon. Distrikthøgskolene, som ble etablert i 1969, hadde vært flinke til å sikre fagpersonalet rett til forskningstid, på en helt annen måte enn andre høgskoler. Da HSR etter mye strid med både Det norske Universitetsråd og departementet fikk etablere sin sivilingeniørutdanning i 1987, proklamerte daværende rektor, Svein Skjæveland, at det neste skritt måtte være doktorgradsutdanning på fagområdet og at Høgskolesenteret i Rogaland skulle bli Norges 5. universitet. (Eriksen, 2006)

Så lett var det nok ikke.

Innspillet fra Høgskolesenteret var klart i utakt med den enstemmige innstillingen fra Universitets- og høgskoleutvalget som ble levert i 1988. Professor Gudmund Hernes hadde vært utvalgets leder, og det hører med til historien at Kjell Arholm (som både har fått en bygning og en gate oppkalt etter seg på Ullandhaug) var nestleder i dette Hernes-utvalget.

NOU 28-1988: *Med viten og vilje* var tydelig i sine konklusjoner:

- Norge hadde med stort og smått 209 høyere utdanningsinstitusjoner (mange var private). Antallet måtte ned: «Vi kan ikke ha en høgskole på hvert et nes» ble et kjent Hernes-sitat
- Og kanskje aller viktigst: Norge skulle ikke ha flere universiteter. Innstillingen fra Hernes-utvalget var enstemmig på dette punktet, og fikk senere også Stortingets støtte.

Gudmund Hernes overtok som Kirke-, utdannings- og forskningsminister høsten 1990 i Harlem Brundtlands tredje regjering. Han ble kjent for sin reformiver og store gjennomføringskraft; det er nok å nevne 1994-reformen som ga rett til videregående utdanning for alle, 1997-reformen i Grunnskolen (skolestart for 6-åringer). Men reformen i høyere utdanning ble nok det gjeveste for ministeren; nå fikk han lede arbeidet med

gjennomføringen av forslagene til det foran nevnte Hernes-utvalget. Det endte opp med at 98 statlige høgschooler ble til 26 fra 01.08.1994.

Prosessen rundt de foreslåtte høgschoolfusjonene skapte veldig strid i Rogaland. Det ble også flere «kollisjoner» mellom Høgschoolsenteret og statsråd Hernes på begynnelsen av 90-tallet.

Den første kollisjonen gjaldt tildeling av doktorgrader. Opprettelsen av Forskerakademiet Høgschoolsenteret/Rogalandsforskning ga grunnlag for at mange ansatte, spesielt ved HSR, etter hvert fikk midler til å gjennomføre doktorgradsstudier. Da trengte man en samarbeidspartner med rett til å tildele doktorgrader, men norske universiteter var i utgangspunktet ikke så veldig interessert i å samarbeide med Stavanger. Løsningen ble derfor et samarbeid med Universitetet i Aalborg. Dette frustrerte statsråd Hernes; ikke bare ble doktorgradsutdanningen gjennomført i Stavanger med norske veiledere, men den første disputasen ble også lagt til Stavanger, riktignok under ledelse av dekanen fra Ålborg. Hernes sendte et brev til sin danske kollega Bertil Haarder og mente at dette var en klar provokasjon mot norsk utdanningspolitikk. Etter dette fortsatte Ålborgsamarbeidet i flere år, men disputasene ble flyttet til Danmark.

Det neste stridsområde gjaldt høgschoolfusjonen. Statsråd Hernes sitt forslag var i utgangspunktet at det skulle være **en høgschool** i Rogaland. HSR kjempet imot; de ville ha tre: en i Haugesund, Høgschoolsenteret og den siste skulle være en samling av de resterende høgschoolene i Stavanger (hvis de ville) (Eriksen, 2006).

Tidlig ble det klart at Haugesund fryktet for Stavangerdominansen; Haugesund ville heller samarbeide med Stord. Dette fikk støtte av Hernes, og resulterte i den eneste av de nye 26 høgschoolene som ble etablert tvers av fylkesgrenser.

Striden førte til at alle rektorene fra høgschoolene i Stavanger ble innkalt til møte i Departementet sommeren 1993, hvor daværende rektor Skjæveland fra HSR fortsatte å tale statsråden midt imot. Hernes svarte etter kort tid via en kongelig resolusjon som ga styringen til Det regionale Høgschoolstyret for Rogaland: HSR og de øvrige høgschoolene i Stavanger ble dermed satt under administrasjon ett år før høgschoolfusjonen i Norge ble satt i verk fra august 1994.

Og striden sluttet ikke der. Da de 26 nye høgschoolene fikk oppnevnt sine styrer, så var det bare Høgschoolen i Gjøvik (som ønsket det) og Høgschoolen i Stavanger som fikk eksternt styreflertall. Hernes tok tydeligvis ingen sjanser med «opprørerne» i Stavanger. Det sier også litt om «stemningen» at det departementsoppnevnte styret i sitt første møte vedtok at møtene deres skulle gå for lukkede dører.

Hva så med sentrene i denne turbulente tiden? Det er vel riktig å si at de gikk litt under radaren. De hadde jo fått sin status som Statlige spesialpedagogiske sentre i 1992, og med det, mange nasjonale oppgaver i tillegg til undervisningsoppgavene innenfor det spesialpedagogiske feltet ved lærerutdanningen i Stavanger.

Begge sentrene var også for lengst ute av de brakkene de var tildelt i nærheten av Hagbard Line-huset; SAF som nevnt på Auglendsmyrå og SLF i det nye Arne Rettedals hus. Det førte nok til en del surmulning fra Lærerhøgskolens side blant annet fordi mange fagpersoner fra lærerutdanningen ble «plukket» til sentrene. For det er nok riktig å si at det i en oppbygningsperiode var vanlig «å bli kallet» til en jobb ved SAF og SLF; klart i utakt med de formelle utlysnings- og tilsettingsprosedyrene. Skuffelsen ble også forsterket av at Hernes flyttet fire fagområder fra avdeling for lærerutdanning over til en avdeling ved HSR; en endring som mange mente var en svekkelse av lærerutdanningene i Stavanger.

Sentrene ble formelt knyttet til Høgskolen i Stavanger fra 1.01.95 og var direkte underlagt det nye Høgskolestyret i Rogaland, samtidig som de var knyttet til det nasjonale styret for spesialpedagogiske sentre. Fra da av hadde sentrene egne kapitler på statsbudsjettet og hadde i 1995 åtte stillinger ved SAF og tolv ved SLF.

Både Høien og Roland var flinke til å knytte kontakter med eksterne fagpersoner, og fikk på den måten også etablert samarbeid med både norske og utenlandske institusjoner. Veiledning og finansiering av stipendiater ved sentrene ble i utgangspunktet ordnet og finansiert lokalt, men en måtte fortsatt sikre seg avtaler med institusjoner som hadde doktorgradsrett. Psykologisk fakultet ved Universitetet i Bergen ble mye brukt til sentrenes disputaser like før og etter årtusenskiftet. Artikkelforfatteren var selv med på et slikt opplegg og var i utgangspunktet imponert over hvor godt vi ble tatt imot ved UiB. Ikke bare fikk vi låne rom og en dekan til å lede prøveforelesninger og disputas, men opplevde også en flott mottakelse i etterkant. Først etterpå fikk jeg vite at UiB mottok nærmere en halv million kroner fra Staten for sitt viktige, men likevel meget beskjedne bidrag.

I årene etter at fusjonsbølgene hadde lagt seg fortsatte kampen for et universitet, men nå mer i det stille for ikke å provosere departementet og de etablerte universitetene. Høsten 1996 skjedde det overraskende ting på det rikspolitiske plan. Gro Harlem Brundtland overlot som kjent statsministerposten i Arbeiderpartiets mindretallsregjering til Torbjørn Jagland. Jagland stilte ved innledningen til stortingsvalgkampen i 1997 et merkelig ultimatum: hvis ikke AP fikk minst like stor oppslutning (36,9 %) som fire år tidligere, så ville ikke Arbeiderpartiet ta regjeringsansvaret videre. Og det utrolige skjedde: AP fikk 35.0 prosent og Jagland abdiserte, til manges overraskelse. En borgerlig mindretallsregjering fra V, Sp. og Krf (og uten FrP og Høyre) ble som kjent resultatet og de fikk fortsette i nesten 2,5 år. Dette ble et skifte som etter hvert skulle vise seg å åpne muligheter for nye regler for etablering av nye universiteter.

Jon Lilletun ble utnevnt til Kunnskapsminister (med Svein Helgesen fra Rogaland som statssekretær). Denne statsråden var langt mer positivt innstilt til høgskolene enn politikere i de såkalte styringspartiene Arbeiderpartiet og Høyre, og etter kort tid satte han ned et nytt utvalg til å se på organiseringen av høyere utdanning. Utvalget ble ledet av tidligere rektor ved Universitetet i Tromsø, Ole Danbolt Mjøs. Mjøsutvalget trosset motstanden fra politisk hold og fra de fire etablerte universitetene da de la fram Innstillingen NOU 2000:14: *Frihet med ansvar*.

Kort fortalt, så ble det her åpnet for at høyskoler kunne søke om akkreditering som universitet hvis de fikk godkjent fire bærekraftige doktorgradsområder av det nyopprettede organet, NOKUT (Norsk Organ for Kvalitet i Utdanning), og i tillegg fikk sitt Kvalitetssikringssystem godkjent. Begge deler skulle vurderes av eksterne utvalg.

Dette inspirerte selvsagt arbeidet i Stavanger; nå kunne man mer åpent «blankpusse» universitetsplanene. Vi fikk raskt mange «Universitetsbyggere» som gikk rundt i svarte gensere med dette slagordet, og samlet inn penger til doktorgradskvalifisering og til nye bygg på Universitetsområdet. SAF og SLF passet perfekt inn i disse planene med spesialpedagogikk som ett av de fire nødvendige doktorgradsområdene. Begge sentrene hadde flere tilsatte som hadde disputert og flere var underveis. To utdanninger ved HSR hadde fått doktorgradsrett allerede i 1999: Petroleumsteknologi og Offshoreteknologi og det tredje ble godkjent i 2003: Samfunnssikkerhet.

Resten av historien er velkjent for de fleste i salen: 29. oktober er årsfestdag på UiS fordi det var den dagen i 2004 at det i statsråd ble bestemt at UiS skulle bli Norges 5. universitet. Daværende statsminister, Kjell Magne Bondevik og Utdanningsminister Kristin Clemet tok selv turen til Stavanger for å informere om beslutningen. Norges 5. universitet ble offisielt åpnet av Kongen 17. januar 2005.

Det hører også med til historien at SLF i januar 2004 fikk status som det første nasjonale senter på utdanningsområdet: Nasjonal senter for leseopplæring og leseforskning. Læringsmiljøet fikk en slik status (sammen med Lillegården spesialscole i Porsgrunn) i 2013.

Torleiv Høien og Erling Roland har fått sin velfortjente omtale i mitt innlegg; de var utvilsomt grûnderne i etableringen og den suksessrike utviklingen av sentrene som i dag har rundt 150 tilsatte. Og de sørget etter hvert også for dugandes og viktige etterfølgere:

SAF: Unni Vere Midhassel fra 2007 og nå Jostein Nordaker

SLF: Ingolv Austad fra 1996 – 2006, Ragnar Gees Solheim 2006-2010, Åse Kari Wagner Hansen 2010 - 2018 og nå Kjersti Lundetræ.

Referanser:

Eriksen, E.L. (2006): Fra høyskole til universitet. Universitetet i Stavanger blir til. Wigestrands forlag.

Lov om lærerutdanning (1973)

NOU 28-1988: Med viten og vilje : innstilling fra Universitets- og høyskoleutvalget